

نورالله قیصری، استاد علوم سیاسی دانشگاه تهران:

خطای راهبردی رضاشاه حذف رجال سیاسی بود

■ رضاشاه و جمعی از رجال سیاسی

■ اگر بخواهیم مفهوم قدرت را مفهوم مرکزی بحث قرار دهیم، جایگاه نیروی قزاق در تحولات بعدی ایران را چطور ارزیابی می‌کنید؟

آیا نیروی قزاق نماینده حکومت روسیه در ایران بود؟

همان طور که گفته شد از دوره جنگ‌های ایران و روس به بعد، تحولات سطح کلان و میانی - اگر نخواهیم به تحولات در سطح خرد پردازیم - بدون نظر به ملاحظات قدرت‌هایی که منفعت مستقیم در ایران داشتند اساساً قابل تحلیل نیست. بخشی از این تحولات، تحولاتی است که نیروی قزاق به خودش می‌بیند و نهایتاً به نیروی متحدالشکل و ارتش سازمان‌یافته‌ای که پایه ارتش نوین ایران است، ختم می‌شود. در بررسی فرایند تحولات، هر چه به سمت جلو می‌آییم باید به محیط بین‌المللی هم نیم‌نگاهی داشته باشیم و باید توجه داشت که چه نیروهایی در ژئوپلیتیک وارد می‌شوند و چه تأثیراتی دارند. در تأسیس نیروی قزاق که نیرویی نظامی بود، ملاحظات استراتژیک و ژئوپلیتیکی روسیه صدرصد مهم بود.

باشد اما فرماندهان آن یکی پس از دیگری از روسیه اعزام شوند، چیز بی‌سابقه‌ای است.

در سفر دوم ناصرالدین شاه به اروپا، در روسیه واحدهای قزاق را از جلوی او رژه بردند و ناصرالدین شاه تحت تأثیر نظم و رژه موزون این نیروها ابراز تمایل کرد که چنین نیرویی در ایران تأسیس شود و در حقیقت بزرگترین امتیاز را به روسیه داد. تزار روس نیز درخواست شاه ایران را به سرعت پذیرفت.

بدین ترتیب با کمک روسیه نیروی قزاق در ایران تشکیل شد و فرماندهان این نیرو را دولت روسیه منصوب می‌کرد و در عمل نیز نیروی قزاق عامل نظامی پیشبرد اهداف روسیه در ایران بود.

■ پس خواسته شاه خیلی زود اجابت شد.

همین‌طور است، البته توافقی‌هایی هم داشتند. ابتدا قرار بود این نیروی محدود در حفاظت گارد شخصی شاه باشد، ولی بعداً نقش این نیرو گسترش پیدا کرد. زمانی که ناصرالدین شاه ترور شد، امین‌السلطان به کمک همین نیرو نظم و امنیت پایتخت را تثبیت کرد و مظفرالدین‌شاه با خیال راحت از تبریز به تهران آمد.

بازنمایی رسانه‌ای از رضاشاه به عنوان مظهر یک چهره قدرتمند، آن را تا حدی بدیهی جلوه داده است که اغلب به عنوان یک پیش‌فرض پذیرفته شده قرار می‌گیرد. اما از منظر یک استاد علوم سیاسی که سابقه پژوهشی پررنگی در کارنامه خود دارد، نسبت رضاشاه با مفهوم قدرت متفاوت است. آنچه پیش روی شما است، گفت‌وگویی با دکتر نورالله قیصری، استاد علوم سیاسی دانشگاه تهران است:

■ اگر ممکن است در ابتدا بفرمایید ماجرای قرارداد ۱۸۷۹ بین ایران و روسیه درباره اداره قزاقخانه چه بوده و از کجا شروع شد؟ بنیادهایش و نتیجه‌اش در ایران چه بود؟

نیروی قزاق و تأسیس نیروی خارجی در کشور ما در نوع خود منحصر به فرد است. ما از دوران صفویه همیشه مستشار نظامی خارجی داشته‌ایم. همچنین روس‌ها مدتی به نادرشاه افشار در جنگ‌های ایران و عثمانی کمک می‌کردند. این وضعیت کم و بیش در جهان وجود داشته است. اما اینکه نیرویی به شکل نیروی قزاق تشکیل شود که در واقع نیروی مسلح و ارتش رسمی کشور ما